

REVISTA MUZEELOR

A P A R E S U B Î N G R I J I R E A D I R E C Ţ I E I
M U Z E E L O R Ş I M O N U M E N T E L O R D I N C . S . C . A .
R e d a c t o r ş e f : L U C I A N R O Ş U

MEDICUL ȘI NATURALISTUL ILARIE MITREA

Acad. EMIL POP

Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa“, care se bucură azi de un renume european își are obârșia într-un mic muzeu mixt „de zoologie și mineralogie“, înființat în 1834 și adăpostit la Colțea. După întemeierea universității a fost mutat în clădirea acesteia, iar piesele lui de mineralogie și de botanică au trecut la catedrele corespondente ale universității. Colecția zoologică rămasă în patrimoniul muzeului a fost nimicită în cea mai mare parte de un incendiu în 1884, iar ceea ce scăpase de sinistru a fost deteriorat de insecte și de soare. În 1893, cînd tînărul doctor în biologie de la Jena, Grigore Antipa, fusese numit director al Muzeului, a găsit o situație deplorabilă. Iată ce mărturisește el personal despre ceea ce găsisse: „Colecțiunile se aflau într-o astfel de stare că nu erau demne să figureze nici măcar în muzeele ambulante de la bilciuri. În tot cazul ele erau pline de molii și de larve de *Anthrenus* și constituiau un pericol pentru orice preparat nou... Singurul noroc a fost că sub scările Muzeului între praf și gunoi — zăceau de mulți ani, un mare număr de lăzi încă nedespachetate, în care se afla: o mare și foarte prețioasă colecție, dăruită cu vreo 10 ani în urmă de către un medic român, originar din Rășinari, d-rul Hilarie Mitrea, constînd din: piei de animale și păsări, o bogată colecție de Amfibii, Reptile, Crustacee, Miriapode etc. în alcool, o serie de obiecte etnografice etc., pe care toate le-a colectat și preparat el din Java, Sumatra, Borneo, Noua Guinee, Malaca și Celebes și pe care le-a dat mai întîi spre determinare Muzeului imperial din Viena... Pot afirma acum, că ceea ce am putut salva din colecțiile atît de prețioase ale lui Mitrea — la prepararea cărora am lucrat cîțiva ani — este singurul material de adevărată valoare științifică pe care l-am putut utiliza pentru noul Muzeu“¹.

Această apreciere făcută de cea mai autorizată persoană, reușește să ne evoce în personalitatea lui I. Mitrea nu numai pe medicul, ci și pe naturalistul și pe etnograful amator, pasionat colecționar și preparator de animale, animat de o trează răspundere științifică; pe donatorul unui material muzeal foarte valoros din punct de vedere științific; în sfîrșit pe intelectualul ardelean evoluat, care în jumătatea a doua a veacului trecut se hotărîse să completeze în mod substanțial colecțiile muzeului din capitala României cu un bogat material exotic.

Meritul lui a fost subliniat în trecut și de alți autori care s-au ocupat de trecutul muzeului de istorie naturală din București, iar portretul lui împodobește și azi holul Muzeului „Gr. Antipa“².

¹ Gr. Antipa, *Despre rostul, organizarea și activitatea Muzeului Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa“*, în: „Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa“, 1893—1933. București, 1934, p. 36—37.

² Este de subliniat însă, că sub titlul de „biografie“ i s-au atribuit lui Mitrea de unii autori numeroase aventuri, misiuni finale și acțiuni categoric dezmințite de documentele autentice. Prin lipsa unui discernămint în confruntarea informațiilor orale, mereu amplificate și răstălmăcite în cursul deceniilor, dar și prin căutarea reprobabilă de senzații s-a denaturat astfel în mod regretabil adevărul istoric în legătură cu viața lui Mitrea.

În cit mă privește am notat datele primite de la 28 informatori, dintre care 4 l-au cunoscut pe Mitrea, iar alți 7 îi sînt descendenți direcți. Am coroborat informațiile cu arhivele din Rășinari, Sibiu și Cluj, cu ecourile din presa timpului, dar mai ales cu cele 82 de documente (fotografii, acte școlare, civile și militare etc.) privind întreaga viață a doctorului Mitrea, oferite mie de d-na dr. Helen Kämpf-Mitrea din Berna, nepoata lui Mitrea. În special această documentare directă a scos la iveală multe fapte necunoscute din viața lui Mitrea și a lămurit multe erori cauzate de informații lipsite de răspundere. Documentele au fost depuse la Muzeul „Gr. Antipa“. Vezi pentru amănunte: E. Pop, în „Forschungen zur Volks-und Landeskunde“, Sibiu, 1966, v. IX, nr. 1.

Ilie Mitrea s-a născut în Râșinari la 6/18 mai 1842 din părinții Bucur și Stanca Mitrea (n. Blezu). Tatăl fusese oier înstărit. Fiul a fost botezat tot Bucur. Sub acest nume a urmat școala primară din Râșinari în anii 1851—1855. În anul 1855 a fost înscris la gimnaziul romano-catolic, cu limbă de predare germană, din Sibiu, unde prenumele de Bucur atît al școlarului, cît și al tatălui său e înlocuit cu corespondentul său latinizant *Hilarius* (*Hilar*). De atunci și pînă la sfîrșitul vieții sale Mitrea poartă prenumele de Hilarius sau Ilarie.

După absolvirea gimnaziului, unde s-a distins mai ales la geografic și științele naturale, urmează și termină cu deosebit succes „Institutul medico-chirurgical” din Cluj unde își ia diploma de „medic-chirurg civil” în 1864. Ca student distins ce era i s-a permis însă să frecventeze în ultimul an școlar (1863/64) cursuri paralele la universitățile din Würzburg și Berlin. Reușește într-adevăr să obțină titlul de doctor la Universitatea din Würzburg în 6 august 1864 cu o teză despre cloroform².

Îndată după promovare, se prezintă în 18 august 1864, la concursul pentru ocuparea postului, de curînd înființat, de medic comunal la Râșinari. Reușește însă contracandidatul său, *Nicolae Stoia*, avantajat față de Mitrea printr-o practică medicală de aproape 4 ani și prin doctoratul său luat cu 5 ani mai înainte la Viena⁴.

Mitrea a fost atît de grav afectat de insucces, încît a luat neînduplecată hotărîre de a-și părăsi patria și familia călătind-și rostul în străinătatea cît mai îndepărtată. Lovitura a fost cu atît mai crudă, cu cît ea l-a izbit după un efort de mare succes, dar epuizant, executat cu nădejdea sigură a unui post pentru care se simțea predestinat.

Așa a început marea aventură a vieții lui Mitrea. În anul care a urmat eșecului de la Râșinari, Mitrea își completează calificarea la universitatea din Viena, unde probabil își nostrifică și diploma. Era hotărît însă să se angajeze medic la un vapor transoceanic sau într-o armată colonială. În primăvara anului 1865 pleacă în străinătate cu un pașaport care îl autoriza să călătorească în Germania, Anglia, Franța și Australia. Nu știm în ce măsură s-a folosit de acest pașaport, știm însă că în cursul acestei călătorii a negociat, conform amintirii fiului său⁵, un angajament, ca medic pe un vapor transoceanic. Deși onorariul oferit era respectabil, Mitrea nu a fost mulțumit de celelalte condiții, care nu îi asigurau medicamentele necesare pentru practica medicală. Se întoarce deci anul următor fără postul scontat, din nou la Viena spre a se înrola în corpul austriac de voluntari pentru campania din Mexic.

Se cunoaște aventura politică a prințului Maximilian de Habsburg, care ascultînd de o delegație mexicană, și sprijinit de Napoleon III, pleacă în Mexic cu titlul de împărat. Dar opoziția republicană, condusă de Carlo Benito Juarez, ridică arma împotriva lui punînd pe împărat la început într-o situație precară. Pentru a-l scoate din impas se organizează în Austria, cu concurs oficial, un corp de voluntari, care a sporit pînă în cele din urmă la 7000 de oameni. Prima trupă pleacă din Triest în 6 dec. 1864. Un ofițer participant, originar din Transilvania, *W. Wetterstädt*, descrie extraordinarele suferințe ale voluntarilor, cauzate de partizanii neobosiți ai lui Juarez, de climă, de lipsurile în aprovizionare, de boli. În 1866 corpul voluntarilor austrieci scăzuse de la 7000 la 4000 de oameni⁶. Lipsa medicilor era în special din ce în ce mai simțită.

Așa se face, că la începutul anului 1866 se recrutează o grupă de medici, asimilați ofițeri, pentru a pleca în Mexic. Printre aceștia este și Mitrea, care se găsea pe atunci în Viena, unde primește în 26 martie 1866 gradul de locotenent și medic superior (Oberlieutenant-Oberarzt) în schimbul unui angajament pe 6 ani în corpul expediționar mexican⁷.

Este probabil, că medicii voluntari s-au imbarcat pentru Mexic la scurt timp după aceea, deoarece cu data de 1 iunie ministrul de război din Mexic eliberează lui Mitrea un certificat în limba spaniolă, în care i se recunoaște gradul și drepturile începînd cu 3 luni înainte de prezentare (decîi cu 1 ian. 1866). Înainte de imbarcare, cei 13 medici voluntari se fotografiază în grup la Triest. Mitrea apare la extrema dreaptă cu o atitudine marțială, accentuată de barba bogată.

Precipitarea dramatică a evenimentelor din Mexic nu a îngăduit împlinirea angajamentelor voluntarilor. Cînd cumpăna războiului a înclinat categoric în favoarea lui Juarez, Napoleon III își retrage armata sa din Mexic, cu care sprijinea inițiativa lui Maximilian (decembrie 1866). Îndată după aceea e dizolvat și corpul voluntarilor „austro-mexicani”, care sînt trimiși spre Europa. Împreună cu ei se întoarce și Mitrea, pe care la începutul primăverii din anul 1867 îl găsim din nou la Viena, unde este demobilizat pe data de 9 aprilie, indicîndu-și domiciliul civil la Sibiu.

Mitrea a participat la campania din Mexic aproximativ un an. Regretăm că nu dispunem de nici o informație precisă din această aventură, plină de romantism. Mitrea era în general foarte pușin comunicativ cînd i se cerea să povestească despre călătoriile lui și despre viața pe care a

² Institutul din Cluj nu avea dreptul să confere gradul de doctor.

³ Mitrea nu avusese timp să își „nostrifice” diploma sa luată în afara Austriei.

⁴ Fiul său, Petru Mitrea (1875—1966), a fost un foarte apreciat inginer-constructor elvețian. A trăit mult timp la Berna, iar ultimele 3 decenii ale vieții sale la Ankara ca pensionar al statului turc.

⁵ M. Hann: *Walther Wagner von Wetterstädt*. „Kalender des Siebenbürger Volksfreundes für 1914”. Sibiu, 1914.

⁶ Din grupa lor făcea parte și colegul lui Mitrea, doctorul Ion Arsenie (Arseniu), originar din Gura Riului (raionul Sibiu), mai tirziu medic în Brăila.

Mitrea student în Cluj.

Mitrea sublocotenent în armata olandeză din Indonezia.

Mitrea medic-maior în armata olandeză din Indonezia.

dus-o în ținuturile exotice. Bănuim însă că a dus în Mexic o viață plină de primejdii și de privațiuni, cu viziunea din ce în ce mai sigură a catastrofei militare, cu crescînda dușmănie a unei populații străine, cu atacurile din ce în ce mai înverșunate ale partizanilor bine înarmați ai lui Juarez.

Despre următorii doi ani din viața lui Mitrea nu avem documente sigure. Considerăm însă veridică informația obținută probabil direct de la Mitrea, publicată în 1882 de revista „Familia”, care indică pentru intervalul 1867—1869 două călătorii de ale lui Mitrea în America, după care „consiliat de un amic” (Arseniu? n.n.), *„intră în a. 1869 ca medic de armată în serviciul regelui olandez”* *.

În orice caz anul angajamentului său în armata colonială olandeză — 1869 — consemnat în „Familia”, este exact. Ministerul de Război olandez îl numește „ofițer al sănătății” („officier van gezondheid”) clasa III, în „Indiile neerlandeze” cu rang de sublocotenent și cu o remunerație anuală de 1500 guldeni. Actul e datat în 3 aprilie 1869.

Nu cunoaștem preliminarile acestui angajament, retribuit copios, mai ales după înmulțirea anilor de serviciu, socotiți îndoit în armata colonială. Trebuie să subliniem însă în cazul de față ca factori psihologici determinanți nostalgia unui pasionat călător și naturalist, secundată de pornirea inconciliabilă a unui caracter mîndru de a brava ostentativ lovitura sufletească de la Rășinari.

În acel timp în actuala Indonezie dominația olandeză era în cea mai mare parte destul de consolidată, iar administrația colonială oferea mai multă siguranță europeanului decît în alte domenii coloniale. Răzvrătirile din anumite regiuni nu erau însă complet lichidate nici aici, iar clima și bolile tropicale erau îngrijorătoare pentru albi. În schimb belșugul exuberant al faunei și florei ecuatoriale-tropicale din acest imens arhipelag a fost întotdeauna ispititor pentru toți amatorii și cercetătorii naturii. El l-a influențat și pe Mitrea să aleagă această parte a globului drept a doua sa patrie.

În Indonezia servește 25 de ani. La începutul anului 1881 obține un concediu de doi ani, pe care îl prelungește cu încă 8 luni.

În această primă etapă (1869—1880) avansează prin prestare de examene de medicină și de științe naturale la categoria de medic clasa II (3 sept. 1872, cu rang de locotenent), apoi la aceea de medic cl. I (1878, cu rang de căpitan). În această ultimă calitate a lui se întoarce în Europa.

În timpul petrecut în Indonezia își schimbă garnizoanele de mai multe ori. Cîteva din acestea erau improvizate în localități obscure, din care pe unele nu le-am găsit pe hărțile politice destul de detaliate care mi-au stat la dispoziție. Ele sînt consemnate în condicile de salarii, pe corespondența ce i se trimitea de acasă, sau pe fotografii luate de el și adnotate cu creionul în litere gotice greu de descifrat.

Se pare că și-a început serviciul în insula *Sumatra*, renumită prin fauna sa foarte bogată și variată de vertebrate. E atestat în adresele de pe ziarele abonate, în localitățile *Padang* (port

* „Familia”, 1882, nr. 11, p. 129.

însemnat în mijlocul insulei, pe litoralul vestic; 1° lat. s.) și *Palembang* (oraș în interiorul sud-estic al Sumatrei; 3 1/4° lat. s.).

În 1872 îl găsim în *Borneo* (azi: Kalimantan), cea mai mare insulă din coloniile olandeze, ocupată în bună parte a sa de jungle. Cartierul principal era în capitala insulei, la *Bandjermasin*, situată pe litoralul sudic la gura râului Barito (3 1/2° lat. s.). De aci e mutat spre nord, la gura râului *Teweh*, un afluent din stînga al Barito-ului printr-o regiune necercetată, situată pe ecuator. În toamna anului 1872 îl găsim la *Barabai*, în sud-estul mai multor al insulei.

În *Borneo* servește aproape 5 ani încheiați, dintre care majoritatea tocmai în punctul sălbatic de la *Moeara Teweh* de unde provine o bună parte din colecția sa.

Între timp călătorește, apoi se și mută în insula principală *Java* (Djawa) cea muntoasă, zbruciumată de vulcanism, dar cea mai populată și cu cele mai bogate produse agricole tropicale. Are și clima cea mai bună din arhipelag, iar natura ei este încântătoare. Poposește pe rînd în capitala ei, *Batavia* (azi: *Djakarta*), *Anjer* (localitate situată pe strîmtoarea Sundei), *Semarang* (port pe litoralul nordic, cam în mijlocul insulei). (Toate între 6 și 7° lat. s.). Cercetează însă și estul insulei (*Soerabaja* = *Surabaja* de ex.).

La *Anjer* se căsătorește cu o indigenă (*Watom Kadam*), fiica unei notabilități indoneziene pe care o vindecase. În 1875 se naște fiul său *Petru*, iar în 1877 fiica sa *Maria*.

Din noiembrie 1876 pînă în februarie 1878 ia parte la „*expediția Atjeh*” în nordul Sumatrei, avînd cartierul general la *Kota Radja* (= *Kotaradja*) capitala provinciei.

Malaiezii musulmani din provincia *Atjeh* (= *Acin*), așa-zisii *acini*, sînt cei mai iubitori de independență dintre locuitorii Sumatrei. Constituiseră un sultanat propriu cu capitala *Kota Radja* și s-au războit mereu cu cotoropitorii europeni, iar din anul 1824 în special cu olandezii.

Prin tratatul anglo-olandez din 1870, olandezii obțin libertate de acțiune în *Acin*, iar în 1873 ei declară război acinilor. În 1874 ocupă capitala, dar ostilitățile nu încetează definitiv în cuprinsul provinciei decît în 1879.

Mitrea a fost repartizat timp de 14 luni la trupele expediționare din *Atjeh*. Se păstrează din acest răstimp numeroase fotografii din *Kota Radja* și din alte localități ale provinciei, situate mai ales de-a lungul râului *Atjeh*.

Căsătoria lui cu o malaieză dovedește prin ea însăși lipsa totală a intoleranței rasiale din convingerile lui *Mitrea*. Fiul său confirmă în scris opiniile luminate ale lui *Mitrea* în această privință. *Expediția Atjeh*, la care a participat din ordin superior, avea obiceiul să și-o amintească prin cuvintele: „*noi trăgeam în ei cu arme de foc, iar ei în noi cu săgeți; un astfel de război nu a fost frumos*”.

În anii 1876 și 1879 este din nou în *Java*, la *Anjer*, iar în tot cursul anului 1880 la *Pelantoengan* nu departe de *Semarang*.

Vom încerca să reconstituim pe scurt, după informațiile pe care le avem, portretul lui *Mitrea* din această perioadă.

Avansările — cu examen — și decorațiile atestă calitățile profesionale ale lui *Mitrea*. A rămas mereu întărită fama lui de medic conștiincios și onest. Își cumpără cărți de specialitate și reviste dintre care unele se păstrează și acum de către *Florin Bucur* din Sibiu (manuale de histologie, de tehnică microscopică, de chirurgie, pediatrie, medicină legală, sifilografie și mai ales de bacteriologie). Era și un foarte apreciat chirurg.

Refuzînd odată o pungă de perle ce i se oferea pentru o vindecare reușită, prestigiul lui moral a crescut foarte mult. Pe indigenii mai puțin prietenoși îi câștiga prin toleranța lui rasială, prin seriozitatea și dezinteresarea lui materială ca medic, dar și prin calmul său și prin virtuozitatea lui vinătoarească.

Titu Maiorescu, avînd în 1882 o convorbire mai lungă cu *Mitrea* la București, face și el aluzie la bravurile de vînător ale lui *Mitrea*, notînd în stilul său laconic: „*Mitrea inteligent și povestind interesant în nenepște, liniștit, mulțumit, mare vînător de rinoceri ș.a.m.d.*” (Însemnări zilnice, II, p. 77—78) *.

Îndată după ce și-a întemeiat rosturile în Indonezia, *Mitrea* s-a abonat la mai multe ziare și reviste tinîndu-se la curent cu evenimentele din toate ținuturile românești de dincoace și de dincolo de Carpați pe care le considera împreună, drept patria sa. Bănuim că, mai ales războiul pentru independență și avîntul care i-a urmat, au răscolit adînc acest sentiment al lui și poate atunci a luat hotărîrea de a contribui la progresul unei instituții culturale din București, printr-o donație, rezultată din pasiunea lui de admirator și cercetător al naturii, donație pentru care a jertfit multă trudă prin primejdiioasele meșaguri tropicale, multă cheltuială și multă migală pentru conservarea și determinarea precisă a pieselor.

În acest răstimp a strîns *Mitrea* majoritatea absolută a prețiosului său material biologic. Încă din 1870 începe să colecteze insecte, mai apoi și vertebrate din ce în ce mai multe. Presupunem pe drept cuvînt, că în *Sumatra* a studiat și colectat mai ales în timpul „*expediției Atjeh*”

* Cunoscutii lui *Mitrea* din Rășinari își amintesc mai tîrziu (prin 1900) că *Mitrea* nu a uitat de loc românește, dimpotrîv vorbese „foarte bine”. Scena de care își amintește *Maiorescu* s-a petrecut însă în societatea a doi germani, din care cauza conversația s-a desfășurat în nemepște.

Grupul de medici voluntari în expediția mexicană. Ultimul din dreapta: Mîtrea; înaintea lui: Arsenie.

Pe malul râului Atjeh (Sumatra). Fotografie făcută de Mîtrea.

din anul 1870 și 1877, când i s-a dat posibilitatea să poposească împreună cu trupele expediționare în întimitatea naturii exuberante din nordul Sumatrei.

Piesele relativ cele mai numeroase și în orice caz cele mai de valoare (maimuțe, reptile etc., dar mai ales păsări, dintre care unele rare sau chiar necunoscute) le colectează din insula Borneo, de-a lungul râului Barito și la gura Tewehului, în inima insulei și a junglei încă necercetată din punct de vedere naturalist. Localitatea cea mai des citată este tocmai *Moeara Teweh* (= Gura Teweh-ului), despre care „Familia” află, probabil din gura lui Mitrea: „... o parte a insulei, unde s-a colectat nimeni înainte. Insularii de aci sînt cei mai periculoși pentru europeni. Ei simțesc o plăcere deosebită cînd pot pune mina pe un străin. Carnea, de preferință însă capetele acestora, sînt o adevărată delicatessă pentru ei”¹⁰.

Animalele recoltate și donate, dintre care cele determinate fac aproximativ 1200 exemplare, au fost preparate și clasificate de Mitrea, care se dovedește astfel un naturalist bine familiarizat cu fauna tropicală, de asemenea și cu tehnica de preparare a ei. La unele din piese notează și numele popular maleiez.

Împachetarea și expediția colecției sale, a comportat desigur multă muncă și grijă, pe lângă costul substanțial al transportului. Mitrea luînd un concediu de 2 ani pleacă spre Europa la începutul anului 1881 împreună cu colecția sa. În drumul său se oprește la diferite escale înmulțindu-și colecția mai ales cu pești din regiunea mediteraneană.

Materialul e descărcat la Viena pentru a fi determinat cu precizie științific de specialiștii de la celebrul muzeu de istorie naturală de acolo. Face însă întâi drumul la Râșinari spre a-și vedea pe tatăl său și locurile copilăriei și ale primei tinereți. Evenimentul a avut loc în iulie 1881 și e semnalat de „Observatorul” din Sibiu¹¹. Nota e reproducută de „Familia” din Oradea¹² care îl binevestează pe interesantul oaspe. Își oferă colecția Muzeului național din București, iar la începutul anului 1882 petrece mai mult timp la Viena pentru determinarea pieselor aduse.

A încheiat legături cu cea mai indicată persoană de la muzeu, cu F. Steindachner (1834—1919), zoolog renumit, specialist mai ales în sistematica reptilelor și a peștilor. Din 1886 acesta e numit directorul secției zoologice a muzeului din Viena. După mărturia fiului lui Mitrea, relațiile dintre doctorul Mitrea și Steindachner au continuat a fi strînse și după stabilirea lui Mitrea, ca pensionar, la Viena.

„Familia” (N. Petra-Petrescu) și pe urma ei „Românul” din București elogiază fapta generoasă a lui Mitrea afirmînd între altele: „Acest fapt patriotic îi va cîștiga fără îndoială cel mai frumos titlu de recunoștință din partea națiunii”¹³.

În iunie 1882 Mitrea execută actul formal al donației¹⁴. Vestea acestui generos gest, ca și aureola exotică a personalității lui Mitrea a produs o profundă impresie și a atras în jurul lui numeroși oameni de cultură din București și din Sibiu. A fost îndată decorat cu ordinul Coroana României, în prezența ministrului V. A. Urechia, care îl rămîne prieten. În București, ia contact cu Titu Maiorescu și cu brașovenii: Manole Diamandi și medicul C. Nica.

Nu-i exclus ca tot din acest timp să dateze prietenia lui Mitrea cu compozitorul Gh. Dima, care a fost profesor la „Seminarul Andreian” din Sibiu între anii 1881 și 1899.

Gheorghe Bariț, redactorul „Transilvaniei”, cel mereu preocupat de toate evenimentele care afectau progresul cultural al națiunii române, de asemenea a căutat întâlnirea cu Mitrea, cu toată vîrsta lui foarte înaintată. El îi publică în „Transilvania” lista pieselor donate muzeului¹⁵.

Lista cuprinde între altele și numeroase piese foarte rare și de o mare importanță muzeală. Putem bănui că printre animalele colectate de Mitrea, mai ales prin Borneo și Noua Guinee, se vor fi găsit și specii încă nesemnate la acea dată pentru regiunile cercetate. O reconstituire istorico-științifică a colecției Mitrea, credem că ar merita oboseala unuia sau a mai multor zoologi de ai noștri.

Spre sfîrșitul anului 1882, Mitrea este din nou la Viena, unde își completează experiența medicală. Intră în strînse legături cu celebrul chirurg, profesorul Th. Billroth, care îl invită la operațiile pe care le făcea în clinica sa. Faptul dovedește nu numai neodihnită dorința de progres profesional a lui Mitrea, ci însemnează și o înaltă apreciere primită de la una din marile somități medicale ale vremii.

Probabil aceste preocupări din Viena, dar și starea sănătății tatălui său îl obligă pe Mitrea să ceară prelungirea concediului său. Mai are deci răgaz să ridice un monument funerar pentru părinții săi¹⁶, căci tatăl lui moare în februarie 1883.

¹⁰ „Familia”, l.c.

¹¹ Anul 1881, nr. 50, p. 201.

¹² „Familia”, 1881, p. 248.

¹³ „Familia”, 1882, nr. 11, p. 129; „Românul”, 1882, p. 287.

¹⁴ Scrisoarea semnată de Mitrea și Gr. Ștefănescu, în numele Muzeului, datează însă din 8 septembrie 1882. După amintirea descendenților lui Mitrea, materialul donat cuprindea 38 de lazi.

¹⁵ Lista lui Bariț nu este întru totul egală cu cea cuprinsă în scrisoarea lui Mitrea, cu care a predat materialul, păstrată în arhiva Muzeului „Gr. Antipa”. Pe baza lor și încă a unei liste din 1895 am combinat o listă integrală, publicată în „*Forschungen zur Volks- und Landeskunde*”, 1966, v. 9, nr. 1, p. 23—29.

¹⁶ Monumentul se găsește în partea de cimitir de peste drum de biserică din Râșinari și e datat din 6 sept. 1883.

Cu doliul pentru părintele său și cu durerea despărțirii de copiii săi, care rămân în Europa¹⁷, Mitrea se întoarce singur la postul său, în care mai stăruie încă 10 ani încheiați și, se pare, nelătrunți de vreo nouă călătorie în Europa. În acest răstimp e înaintat la rangul de maior și „medic militar dirigenț”¹⁸.

Și-a reinceput serviciul în Java, dar în ianuarie 1885 pînă în martie 1886 îl găsim din nou în *Sumatra* (Atjeh!). Servește însă mai mult în *Java*, apoi în *Celebes* (azi Sulawesi), în *Makassar* (= *Mangassar*) capitala insulei.

În 1892—1893 îl găsim din nou în Java, în mica localitate *Salatiga*, la sud-est de Semarang.

În acest răstimp se aventurează spre est în insulele *Moluce* și în *Noua Guinee olandeză* (azi: Irianul de Vest), insulă notată în hărțile contemporane în cea mai mare parte a sa ca „ținut neexplorat”.

În 1889, cînd împlinește 20 de ani de serviciu ca ofițer i se schimbă medalia de „serviciu îndelungat” în alta decorată cu cifra XX. Amănuntul e semnificativ; el subliniază marelă merit de a fi rezistat 20 de ani cliimei ecuatoriale, greu de suportat pentru europeni.

Continuă să strîngă material științific și din estul Indoneziei, destinîndu-l tot muzeului de la București.

Ultima lună consemnată în condicele de salariu ale lui Mitrea din Indonezia, este august 1893, cînd salariul său crescuse la 814 guldeni lunar. La această dată, sau poate la 1 ianuarie 1894 este pensionat și părăsește definitiv Indonezia. Își alege domiciliul stabil la Viena, a cărei viață culturală și socială îi era atît de familiară și unde își continua școala fiica sa la un institut de educație¹⁹.

Cu data de 3 iulie 1895, Mitrea adresează din Viena, ministrului instrucțiunii din București o scrisoare în care anunță că a expediat pentru Muzeul național o nouă colecție cu titlu de donație, cuprinzînd diferite obiecte de interes etnografic precum și animale conservate.

Dar printre exponatele actuale de la „Gr. Antipa” găsim numeroase

¹⁷ Fiul rămîne în Elveția, iar fiica în Viena, amîndoi la institute de educație reputeate.

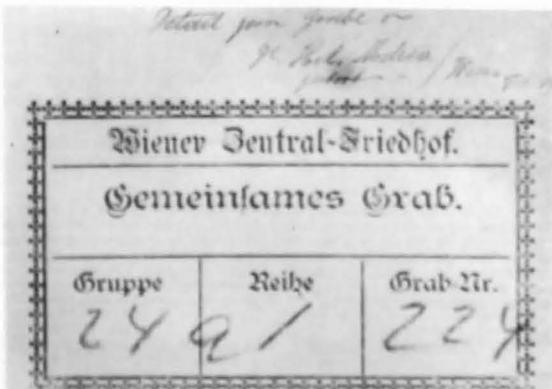
¹⁸ „Oud Dirigerend Officier van Gezondheid.”

¹⁹ Fiul său Petru studiază politehnica la Zürich.

Actul de numire a lui Mitrea în corpurile de voluntari „austro-mexicani”.

Dovada înmormintării lui Mitrea într-o groapă comună, în cimitirul central din Viena.

exemplare, mai ales de păsări din Noua Guinee, nemenționate în listele cunoscute. Credem deci, că trebuie să mai fi existat cel puțin încă un transport, care cuprinde probabil și material etnografic mai mult, alături de păsări etc. din estul Indoneziei.

După indiferența conducerii muzeului față de prima lui donație atât de importantă în conținut și atât de semnificativă în inițiativă, a urmat, începând cu anul 1893, aprecierea entuziasată a noului director, *Gr. Antipa*, cu care Mitrea se împrietenește intim. Ei se întâlnesc adese și au schimb de scrisori până la moartea lui Mitrea. Ei s-au putut bucura împreună timp de un deceniu de noul curs, de astă dată glorios, al muzeului și de însemnătatea fundamentală a donației din Indonezia în actul de renaștere a muzeului.

În cei 10 ani, cât a mai trăit după întoarcerea sa în Europa, Mitrea și-a petrecut timpul mai mult la Viena, dar verile și le petrecea, împreună cu fiica sa, la Râșinari, în casa părintească renovată, înconjurată de o grădină. Aci se împrietenește și se întâlnește adese cu familiile *Goga*, *Lungu*, *Ilcuș* etc., iar în Sibiu, între alții, cu compozitorul *Gh. Dima*.

Cei ce își amintesc de Mitrea din acest răstimp îl descriu ca pe un bărbat voinic, foarte serios, scump la vorbă, foarte bun medic, care nu mai profesa oficial, dar care trata gratuit pe rășinarieni. Păstra reguli severe de igienă, pe care și le impuse încă de pe vremea luptei sale împotriva bolilor tropicale. Fierbea apa înainte de a o bea, refuza carnea incomplet friptă, evita laptele nefier și chiar untul; se dezinfecțea des, nu fuma, nu consuma băuturi alcoolice, decât excepțional cu oaspeții lui. Instalase în casa sa din Râșinari o baie de aburi.

Ultimii doi ani ai lui Mitrea fuseseră umbriți de un dezacord familiar din cauza căruia a renunțat la vacanțele rășinărene, trăind singuratic la Viena, unde moare subit în 31 ianuarie 1904. A fost înmormântat într-o groapă comună din cimitirul central în ziua de 2 februarie 1904.

Faptul acesta, precum și amintirile intimilor lui ne asigură că Mitrea și-a încheiat viața din proprie inițiativă.

Familia a tipărit un necrolog în nemțește, iar „Telegraful Român” din Sibiu a publicat și el unul aproximativ la fel în românește, dar cu multă întârziere (la 2/15 martie 1904).

Nu am aflat până acum vreun alt ecou al decesului lui Mitrea în presa românească. Știm însă că Antipa, care își amintea de Mitrea prin cuvintele „*neuitatul dr. H. Mitrea*”, a continuat corespondența cu fiica lui, rămasă în Râșinari, căsătorită Izdraillă. Se interesa și mai târziu de nepoții lui Mitrea, iar d-na Izdraillă a mai donat Muzeului „Gr. Antipa”, în 1932, o piele de rinocer din lăsamintul tatălui său¹⁰.

Mitrea este unul din primii români care acum o sută de ani a stat, timp mai îndelungat, în Mexic. Este primul român care a pășit în arhipelagul indo-malaiez și unicul nostru compatriot care a zăbovit acolo mai mult de două decenii, cunoscându-l amănunțit în lung și-n lat, de la un colț la altul. În peregrinările sale a participat la două campanii și a avut ocazia cu totul excepțională să cunoască în toată profunzimea ci starea politică și socială din Mexic și mai ales din coloniile olandeze din jumătatea a doua a veacului trecut. Ca medic destoinic și conștiințios a câștigat o experiență realistă privind starea sanitară și condițiile fizice nu numai din Indonezia, ci în general din regiunile tropicale¹¹.

Interesul lui din copilărie pentru științele naturii, examenele prestate, până târziu, ca medic experimentat, din aceste discipline, ca și colecțiile lui atât de bogate, dovedesc că trecea prin luxurianta natură tropicală cu ochii deschiși, ca un bun cunoscător al ei.

Fără să vrem, ne dăm seama cât de instructive și revelatoare ar fi fost notele lui care să fi oglindit vasta lui experiență acumulată decenii de-a rândul în regiuni pe atunci puțin cercetate sau chiar necercetate. Atât de săraca noastră literatură memorialistică ar fi putut insera o piesă din cele mai valoroase.

RÉSUMÉ

Le travail présente les grandes lignes de la vie du médecin et naturaliste roumain Harie Mitrea (1842—1904), et il fait plusieurs grandes donations de matériel zoologique et ethnographique, provenant spécialement d'Indonésie, au Muséum d'Histoire Naturelle de Bucarest. Il a été médecin du corps de volontaires qui ont soutenu Maximilien de Habsbourg au Mexique (1866—67), puis médecin pendant 25 ans dans l'armée hollandaise en Indonésie (1869—1893), où il a épousé une indigène. Les donations ont été faites en 1882 et en 1895, et sont constituées d'oiseaux, man mifères, amphibiens, reptiles et invertébrés de Jawa, Sumatra, Borneo, la Nouvelle Guinée, Malaca, Celebes et poissons de la mer Méditerranéenne.

¹⁰ Informație consemnată la Institutul de istoria medicinei din Cluj.

¹¹ Intr-o scrisoare datată în 2 aprilie 1902 din Viena, îl sfătuieste pe fiul său să nu primească un angajament în Congo din cauza cîmei, a reliefului, a epidemiilor, a condițiilor igienice, toate nefavorabile, caracterizate de el cu competență sigură. Scrisoarea se păstrează în dosar.